

Croatica XVIII (1987) — 26/27/28 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Nikica Kolumbić

**JAGIĆEVO PROUČAVANJE HRVATSKE
SREDNJOVJEKOVNE KNJIŽEVNOSTI**

UDK 886.2(091)

U ranijoj fazi svoga rada na hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima Jagić je pokazivao izrazitiji smisao za zapažanje književno-estetičkih vrijednosti u tim djelima, što kasnije međutim nije posebno razvijao. Autor kronološkim slijedom prati, iznosi i komentira takve Jagićeve sklonosti.

U svojoj povijesti hrvatske srednjovjekovne književnosti Eduard Hercigonja je u Predgovoru izrekao ovakvu ocjenu o Jagićevoj *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*: »To Jagićevo djelo nadživjelo je njegovo vrijeme, i u mnogo čemu — po metodološkim načelima, neopterećenosti predrasudama, osjećaju za otkrivanje stvarnih književnih kvaliteta i zrelosti vrijednosnih prosudbi — ostalo je svježim sve do danas. I upravo toga i takva Jagića otkriva aktualni trenutak naše znanosti o književnosti kao suvremenika. Začudo, usprkos ovakvu ozbiljnu poticaju, bilo je to i posljednji put da je najstarija književna tradicija sustavno obrađena na našem jeziku, u zasebnoj knjizi. Od tada — preko Šurmina, Vodnika, Ježića sve do Kombola — hrvatsko književno srednjovjekovlje uvijek je tek uvodno poglavlje književnopovijesnom prikazu ostalih razdoblja, uglavnom tek pismenost, nezgrapnan početak koji se po nuždi cjelovitog prikaza povijesnoga slijeda nameće obradi.«¹ Navedeno zapažanje, kojim se nanovo vrednuju Jagićevi prinosi u proučavanju najstarijega razdoblja hrvatske književnosti, potiče nas i obvezuje da nešto više kažemo o onim njegovim vrijednostima koje mogu podnijeti i suvremeni pristupi književnom fenomenu.

Jagić je bio filolog u najširem smislu riječi, bavio se mnogim filološkim disciplinama. A kad bismo se u prikazu njegova rada ograničili samo na područje južnoslavenskih književnosti, pred nama bi se i tada otvorila vrlo široka problematika — od praslavenskih vremena, od tek naslućivanog blaga usmene narodne književnosti do njemu suvremenih književnih zbivanja. Kad bismo pak ovo razmatranje još više suzili te se ograničili samo na područje hrvatske srednjovjekovne književnosti, i tu bismo se susreli s bogatim repertoarom filoloških pristupa kojima je on nastojao povezivati raznorodne vrednote najstarije pisane riječi.

Zbog te složenosti Jagićeva znanstvenog i, mogli bismo reći, često kreativnog pristupa, ovom ćemo se prilikom zadržati samo na pitanju — u kojoj je mjeri hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima Jagić prilazio kao književnoj tvorevini, kao jezičnoj umjetnini?

Ovom ćemo prilikom izuzeti njegovo shvaćanje svake nacionalne južnoslavenske književnosti kao dijela opće slavenske literature, a i neke nedosljednosti u terminologiji, tã bavio se književnom znanošću preko šest desetljeća! Ali, ako nam se i nameće svojom užom filološkom orijentacijom, jezikoslovljem, jer su mu prilozi o književnim djelima najčešće zaokupljeni lingvističkim obradama i zapažanjima, Jagić je u biti imao mnogo smisla za literarni pristup književnom djelu. Radeći na nekoliko velikih filoloških programa on je taj osjećaj uglavnom zatomljivao, pa

¹ E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti 2*, Zagreb (1975), str. 7.

i neka svoja vrlo zrela i realna zapažanja iz ranijih dana nije razvijao, te nam se čini kao da je u ranijoj fazi pokazivao i veći smisao za literarnost teksta nego kasnije.

Hrvatska srednjovjekovna književnost kao književnost razdoblja osebujne stilske formacije dobila je kakvo takvo mjesto tek u povijestima Slavka Ježića i Mihovila Kombola, a potpunu afirmaciju razdoblja ravnopravnog s ostalim literarnim epohama tek u hrestomatiji Vjekoslava Štefanića 1969. i u monografiji i povijesti književnosti Eduarda Hercigonje 1975.² Ali kad bismo željeli govoriti o počecima vrednovanja najstarijih hrvatskih tekstova kao jezičnih umjetnina, prvo bi mjesto svakako pripalo Vatroslavu Jagiću. On je već pred više od stotinu godina srednji vijek u hrvatskoj književnosti smatrao posebnom epohom, a tekstove iz tog razdoblja nerijetko je ocjenjivao i prema literarno-umjetničkim mjerilima. Što se ta njegova zasluga dugo vrijeme nije isticala, krivnja je dijelom i na njemu samome. Prije svega on nije dovršio svoju povijest najavljenim drugim dijelom, a mnoga njegova upravo literarna zapažanja razbacana su u raznim radovima i tamo više usput rečena.³ Tek kad se skupe na jedno mjesto i tako zajedno promatraju, može se vidjeti koliko je Jagić u sebi nosio svijest o tome da tekstovi koje proučava imaju često puta i privlačnost višeg, organiziranog načina izražavanja.

Takva zapažanja nalazimo već i u njegovim najranijim radovima koji su prethodili njegovoj povijesti književnosti. Sastavljajući hrestomatiju *Primjeri starohrvatskog jezika iz glagoljskih i ćiriljskih književnih starinah*, koju je objavio u dva dijela, 1864. i 1866,⁴ za razliku od Kukuljevića i Berčića koji su mu na tom poslu prethodili, Jagić je već tada imao izgrađen nekakav sintetičan pogled na staroslavensku te najstariju hrvatsku i srpsku književnu epohu. Ne znajući još za hrvatske latiničke srednjovjekovne spomenike, on se bavi samo glagoljskim i ćiriljskim tekstovima, ali kad je i tu, u najranijem razdoblju, građa mršava on ističe: »Premda i ovako ne zamaknusmo preko XI vijeka natrag, ispunjuju ipak prošlih vjekovah prazninu spomenici latinski...« Iako se zapažanja odnose na jezično stanje toga vremena, Jagić u tom tekstu vjerojatno među prvima ističe potrebu da se obrati pozornost na latinske tekstove.⁵ Doduše, daleko je to od nekog

² V. Štefanić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Pet stoljeća hrvatske književnosti 1*, Zagreb 1969. i spomenuto djelo E. Hercigonje.

³ O tome da je prva knjiga bila tek uvod u mnogo opširniju historiju srpsko-hrvatske literature govori sam Jagić u svojim *Spomenima* (Djela V. Jagića, IV, JAZU 1953, *Napomene*, str. 367—368).

⁴ *Primjeri starohrvatskoga jezika iz glagoljskih i ćiriljskih književnih starinah sastavljeni za sedmi i osmi gimnazijski razred*, Zagreb, dio I. 1864, dio II. 1866.

⁵ Op. cit., str. 12.

zahtjeva za adekvatnijim ocjenjivanjem hrvatskoga srednjovjekovnog latinizeta kao integralnog dijela hrvatske srednjovjekovne književnosti, jer takvu potrebu nije osjećao još 1913. ni Branko Vodnik.

U uvodnom dijelu *Primjera* Jagić ističe razliku između jezika u crkvenim i u svjetovnim tekstovima (on to razlikuje i nazivima, govoreći o jeziku porabe crkvene i o jeziku porabe svjetovne).⁶ Već tu on daje pregled dotadašnjeg mišljenja o podrijetlu glagoljice, od Dobnera, koji je prvi 1785. u tome dao primat glagoljici nad ćirilicom, preko mišljenja Dobrovskog o prvenstvu ćirilice, do Šafařika koji je 1859, »posakupiv svekolike razloge svojih i tuđjih nauka«, ponovo potvrdio Dobnerovo mišljenje.⁷ Već tada on autoritativno govori i o ostalima, prihvaćajući kritički Račkoga, Sreznjevskog i druge te zauzimajući sigurno stajalište o primatu glagoljice.

Svoju hrestomatiju namijenio je Jagić više proučavanju jezika nego književnosti, ali shvaćajući da »siromaštvo glagoljašah ne mogaše (se) za dugo natjecati sa mogućstvom susjedah latinskih, niti uztrajno odoljevati navalam knjigah latinskih«, on svu vrijednost vidi u tome da »ovi ovdje pomenuti spomenici stare hrvaštine mogu bar nekim načinom nadomjestiti i izpuniti onu praznoću u književnosti hrvatskog naroda, koja se proteže do druge polovice XV stoljeća kadno i dalmatinski gradovi po prvi put propjevaše hrvatskom pjesmom«. Ali ističe njihovu vrijednost i u tome što se »iz njihova sadržaja dade sastaviti vjerna slika duševne razvijenosti našega naroda u odnošenjih života društvenoga i občinskoga (po listinah: slika narodnih sudovah, porote; po zakonih: uređenje občinsko, odnošaj između stališah, način kazne itd.)«. ⁸

I njegovo zapažanje da je umjetnost tiskanja knjiga našem glagolizmu toliko pomogla koliko i odmogla, jer se zbog siromaštva nisu mogli koristiti knjigom kao oni koji su tiskali latinske knjige, pa su se i dalje bavili zastarjelim načinom — pisanjem, pokazuje nam kako je mladi dvadesetipetogodišnji Jagić, bez obzira na to bismo li i danas prihvatili takvo stajalište, pokazivao sklonost za povezivanjem svih čimbenika u formiranju određenih književnih pojava. Prateći razvoj hrvatskog glagolizma i poslije srednjeg vijeka posve suvremeno zvuči njegovo zapažanje kako »kod izučenja našega jezika« (ovdje jezik treba shvatiti u širem smislu) »neimaju više ove knjige skoro nikakve važnosti; pak

⁶ Op. cit., str. 13.

⁷ Op. cit., str. 16—17. O tome će pisati još i u svojoj *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Staro doba, od sedmogoga do konca četrnaestoga vieka, 1867.* (V. u izdanju *Djela V. Jagića*, IV, str. 248—249).

⁸ *Priměri*, II, str. XIX.

ih i daleko nadkriljuje istodobna narodna književnost, što je upravo procvatila u Dalmaciji, imenito u Dubrovniku».⁹

Relevantnija će za ovu fazu Jagićeva rada biti njegova zapažanja o nekim objavljenim povijestima književnosti. U »Književniku« iz 1864. Jagić kao dvadesetišestogodišnjak primjećuje da Šafaříkova *Geschichte der südslawischen Literatur* »nije jošter prava povijest u onom znamenovanju, koje se danas spaja s ovim imenom, već samo njezina podloga, to jest velikom točnošću posakupljene bilješke biografičke i bibliografičke« i da su »ovim posve mekaničkim redom dublja istraživanja isključena«.¹⁰

Već samo dvije godine poslije, ocjenjujući Ljubićevo *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* (Rijeka 1864) vidi se kako je Jagić uznapredovao i u obaviještenosti, u poznavanju tekstova i u kritičkom pristupu. Usput zamjera Ljubiću na kompozicijskim nedostacima, na suvišnim poglavljima koja književnu povijest opterećuju, a posebno na »neodvažnosti« i »neodrživosti«, tj. na nedostatku kritičkog duha.¹¹ Prigovara mu i na nedovoljnoj informiranosti kad književnost od VIII. do XIV. stoljeća naziva »novijom« a jugoslavensku književnost ograničuje samo na hrvatsku i srpsku.¹² Prema Jagiću Ljubić je hrvatsku književnost od VII. stoljeća suzio na malen broj spomenika pa ističe: »Naša i najstarija književnost mnogo je bogatija, samo što naliči neotkrivenu skrovištu i neiskopanu bogatstvu.«¹³ Tražeći dublji smislo prikazivanju tekstova on primjećuje: »ja sam se nadao da će nam pisac gdje god razložiti kako ovi spomenici stoje u savezu s duševnim životom našega naroda, da će nam ih u nekom sustavu i redu predočiti, ali ovdje stoji sve samo za sebe i osamljeno«.¹⁴ Ipak, da bi umanjio oštrinu, Ljubićevim nedostacima pronalazi on i objektivnog krivca — slabe prethodne radove istraživača. Njemu je k tome jasna razlika između istraživača i književnog povjesnika pa zato, smatrajući krivcem Ljubićevih manjkavosti nedostatne prethodne istraživačke radnje, kaže: »Ali se ipak već iz ovoga Ljubićevega prijevoda vidi, da smo odviše zanemarili

⁹ Op. cit., str. XX. To na svoj način ističe i J. Hamm kad kaže kako su početkom XVI. st. »vodstvo u književnosti preuzeli — ne preoteli — svjetovni krugovi u primorskim gradovima, na čelu s Markom Marulićem« (*Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*, Slovo 13, Zagreb 1963, str. 65—66).

¹⁰ V. Jagić, *Paul Jos. Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur, I. Slowenisches und glagolitisches Schrifttum*, Prag 1864 (»Književnik« I, 1864). Citat prema pretisku u knjizi V. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb 1948, str. 443.

¹¹ Navedeno prema pretisku Jagićeva članka u *Izabrani kraći spisi*, str. 459.

¹² Op. cit., str. 464.

¹³ Op. cit., str. 467.

¹⁴ Ibidem.

starine našega jezika, da ni ono malo dragocjenih spomenika, što se do danas ušćevalo, nismo još niti kako bi valjalo na svijet iznesli, kamoli dostojno ispitali. Zato ne smijem samo pisati ove knjige, već i našoj općenoj nemarnosti u grijeh upisati, što je dotični odsjek 'Ogledala' (str. 310.—319.) jako manjkav; od književnoga povjesnika ne može se i onako nikojim pravom zahtijevati, da svagdje sam istražuje, nego samo da tuđe trudbe i uspjeh tuđih istraživanja obrati za uhar svoje knjige.¹⁵ Na kraju Jagić izjavljuje kako Ljubićevom knjigom »zadaca književne povijesti još nije time riješena« te dodaje kako se, zbog iznijetih poteškoća na koje je i Ljubić nailazio, ne bi osjećao dovoljno spremnim za tolik posao.¹⁶

Tako je pisao u »Književniku« 1865, a već dvije godine poslije izlazi njegova *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* (knjiga I, *Staro doba*, Zagreb 1867).

S obzirom na primjedbe koje je izrekao Ljubiću bit će da je kroz to vnijeme Jagić i sam obavio stanovit dio istraživanja. Od spoznaje kakva povijest književnosti ne bi smjela biti, on već stječe poglede na to kakva bi morala biti. Pišući u »Književniku« iz 1866. o stanju u suvremenom proučavanju književnosti, primjećuje da se dotadašnje pisanje iscrpljuje u nizanju životopisnih i bibliografskih podataka, a nitko ne piše o tome koliko vrijedi ono što je tko napisao »i u kakvoj ono svezi stoji sa svojim vremenom i svojim narodom«, zaključujući da se »naša literarno-historijska radnja« još »neuzdiže do kritičkoga stadija; niti suvremeni pojavi književni, kako se pojedince ukazuju, nenalaze dovoljno uvažanja, kamo li da bi tko čitav odsjek ili viek književnosti podvrgao kritičkomu razmotrenju, A ipak neima druge, da se dodje do valjane historije naše književnosti, van da se prije izpitaju njezini pojedini dielovi«.¹⁷ To ga je vjerojatno i ponukalo da sam napiše takvo djelo, koje u svom prvom, objavljenom dijelu obuhvaća razdoblje od VII. do XIV. stoljeća.

Na temelju samo jednog poglavlja koje je mladi Jagić pročitao kao prvi referat, prvo znanstveno predavanje u Jugoslaven-skoj akademiji, izrekao je tada Đuro Daničić sud kako on »podize našu književnost u svojoj struci na visinu evropskih književnosti«. Tek kasnije, bliže našem vremenu, nizat će svoje ocjene Petar Skok (ističući Jagićev smisao za sinteze), Slavko Ježić (kako je to bila prva kritička povijest naše književnosti) i Mihovil Komba (da je Jagić udario temelje našoj povijesti književnosti).¹⁸

¹⁵ Op. cit., str. 465.

¹⁶ Op. cit., str. 467.

¹⁷ V. Jagić, *Kratak pregled hrvatsko-srbske književnosti od posljednje dvie-tri godine*, »Književnik«, III, 1866. Navedeno prema *Djela V. Jagića*, IV, str. 172.

¹⁸ S. Ježić, *Oko »Književnika« i Akademije. Djela V. Jagića*, IV, str. 8—9. I Rački je isticao kako je Jagić već u svom članku *Jihoslova-*

U predgovoru svojoj knjizi Jagić izlaže svoj temeljni pristup književnom djelu — on će pripovijedati o duševnom životu naroda hrvatskoga i srpskoga, »kako se je počamši od prvih vremena sve do danas poglavito u književnosti pokazivao, koja ako i nije jedina, ali je svakako najznamenitija strana narodnje ekzistencije. Ali kako se u jednoga čovjeka hoće mnogo pripreve, dok uzvriedi pisati knjigu, tako se i čitavi narodi dugo pripravlaju do života književnoga; zato poviest književnosti negovori samo o pojedinih knjigah, već treba da uzme na um svekolike uvjete, o kojih visi razvitak, cvjetanje i propast književnosti, treba da iz cjelokupnoga života narodnjega crpe onaj plemeniti nagon duha ljudskoga, koji se očituje u radnji književnoj«. ¹⁹

Međutim, visoka ocjena Jagićeve knjige koju je izrekao Skok uspoređujući ga s nešto kasnije objavljenim povijestima nekih poznatih pisaca starijih evropskih književnosti, to jest da je njegovo prikazivanje u vezi s kulturnom historijom kud i kamo interesantnije od onoga kako su pisali Gaston Paris i Carl Voretzsch, ²⁰ ne oslobađa Jagićevu *Historiju* nekih opterećenja koja su danas preživjela, pa i nekih nedosljednosti koje su bile izraz tadašnjega stanja u slavenskoj filologiji, koju je nešto kasnije upravo Jagić postavio na najvišu razinu. Tako se na neki način i hrvatska književnost srednjega vijeka, zajedno sa srpskom, utapa najčešće u Jagićevu koncepciju općeslavenske kulturne i književne povijesti. Doduše, sva dotadašnja istraživanja kulturne prošlosti Južnih Slavena nametala su takvo shvaćanje, koje je Jagić, ponesen odjecima ilirizma u doba ustavnih sloboda, nešto jače naglašavao. Ostaje nedorečeno i Jagićevo vremensko ograničenje tog prvog doba do kraja XIV. stoljeća, što bi se za srpsku književnost moglo povezati s raspadanjem srpskog carstva, ali u hrvatskoj književnosti upravo tada počinje plodnije razdoblje srednjovjekovne literarne djelatnosti. Pisac tom svome postupku ne daje razjašnjenje ni u obliku nekakvog zaključka niti je to učinio u predgovoru.

Smatrajući da je povijest književnosti samo dio sveobuhvatne i opće povijesti i razvoja kulture i duha jednog naroda, Jagićev osjećaj za otkrivanje stvarnih književno umjetničkih kvaliteta i

ne u *Slovníku naučnom* iz 1864. dao »prvi pokus povijesti književnosti jugoslavjanske po načelih novije znanosti te vrsti« (*Književnik*, I, str. 434; ovdje navedeno prema uvodnom članku M. Kombola u knjizi V. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, str. 9. Taj Kombolov predgovor v. i u knjizi V. Jagić, *Rasprave, članci i sjećanja*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 43, Zagreb 1963, navedeno na str. 12—13).

¹⁹ Navedeno prema Ježićevu uvodnom članku (op. cit., str. 8).

²⁰ Op. cit., str. 9.

zrelost njegovih vrijednosnih prosudbi doći će u tom sintetičkom djelu do izražaja tek u nekim pojedinačnim zapažanjima. A upravo takva će zapažanja nadživjeti i samog Jagića, osobito po njegovu pristupu tekstu kao književnoj umjetnini. Pristupajući povijesti književnosti kao filolog, on je na temelju jezičnih analiza nastojao prikazati južnoslavenske književnosti od prapočetaka, od rađanja one zajedničke slavenske kulture, što ostali autori povijesti naših književnosti nisu ni pokušavali, i to više zbog svoje filološke nesposobnosti nego zbog čvrsto zasadenog mišljenja da bi to prelazilo okvire i granice jedne nacionalne literature.

Ovdje se tek usput može spomenuti kako je on svojim smislom za povezivanje pojava i činjenica znao zaključivati i ono što će znanost tek u budućnosti dokazati. Tako je na primjer na temelju malog broja poznatih rukopisa Jagić zaključivao kako je prva slavenska verzija romana o Troji morala nastati negdje na slavenskom jugu (a to će se mišljenje u novije vrijeme potvrditi s nešto više znanstvenih argumenata). U latinskoj i u hrvatskoj verziji *Ljetopisa popa Dukljanina* zapaža Jagić odjeke narodnog pjesništva i kaže kako »zauzima kronika dukljanska važnije mjesto u historiji naše književnosti, imenito narodnoga pjesništva kao literarni spomenik, negoli kao dokumenat historijski. U njoj nam se sačuvalo najstarije izravno svjedočanstvo o davnašnjem pjevanju i pričanju našega naroda. Dakako ovaj tekst, što ga danas u kronici imamo, bilo u starijoj latinskoj formi, bilo u novijoj hrvatskoj redakciji, nije veće poezija, nego kompilacija književna, ali posljednji izvor te kompilacije bijahu bez sumnje većim dielom *narodne pjesme i narodne pripoviedke*.« Primjećujući kako srednjovjekovni prerađivač nije imao poetskoga sluha, Jagić zaključuje: »Nu mi, kojima je osvietljen smisao za narodnu poeziju, koji rado prisluškujemo tajnam pjesničke naravi svojega naroda te se nasladujemo njezinom divotom, naći ćemo bez velike muke i u tom porušenom današnjem obliku kronike dukljanske očitih tragova narodne poezije i narodnoga pričanja.«²¹ I bez obzira na to što ti odjeci narodne književnosti nisu još u znanosti dovoljno potvrđeni, ovom je prilikom važnije istaknuti kako je Jagić znao razlikovati suhoparan prozni tekst od proze u kojoj se kriju stanovitve poetske vrednote. Suvremene analize *Hrvatske kronike* potvrđuju Jagićeva zapažanja i otkrivaju u tom tekstu »ritmičku ustalasanost« i retoričko-ritmički strukturiranu, pjesničku prozu. To mišljenje E. Hercigonja i konkretizira primjećujući: »Neosporna je ljepota iskaza građena stilskom sime-trijom, paralelizmima, anaforam, polisindetom, jezgrovitom bib-

²¹ *Djela V. Jagića*, IV, str. 295.

lijskom sentencioznošću i manirom naše srednjovjekovne fabularne proze utemeljene na kontrastu i antitezi.«²²

Govoreći o tekstovima hrvatskih pravnih spomenika, posebice statuta, Jagić ističe kako se iz tih listina »osvjetljuje davnašnje stanje naših obćina: razborit naćin pravnoga raspravljanja, krasno u narodnom duhu a opet juridićkom punoćom sastavljeno pripoviedanje stvari te obilat i razgovietan jezik«, nastavljajući kako su to »liepa svojstva naših glagolskih listina iz kojih još i danas crpemo neborivo svjedoćanstvo, da je u ono rano doba bilo u našega naroda dovoljno zrelosti za mudru samoupravu te puno blagosti i ćovječnosti u presudjivanju javnih i privatnih odnošaja; da su njegov familijarni i obćinski život resile još uvijek stare, svietu poznate krjeposti slovjsenske«.²³ To je vezano s Jagićevim shvaćanjem književnog djela kao pomoći pri ocjenjivanju općenarodnih vrednota, za »sastavljanje obćenite slike tadašnjega vremena«, ali on nije ostao i bez čistih literarnih, odnosno estetskih i stilskih zapažanja. Govoreći o statutima on ističe simbolićke izrićaje i lijepe prstonarodne slike, u njihovu pripoviedanju nalazi dramatsku ćivot: »nekoji su zakoni otegnuti ćak u formu kratkieh pripoviedćica; one rieći, koje tko komu progovara, obićno se navode upravnim govorom, u prvoj i drugoj osobi.« Kao odliku »pravne stilistike slovjsenkih zakona« on navodi individualizaciju, »gdje se izriće jedan slućaj za svaki, prvom osobom«, dajući pri tome i primjer. U tim tekstovima osobito mu je vrijedna tautologija, »koja se opaža u pravnoj prozi te dolikuje njezinoj svećanosti, gdje ima biti sve na puno izrećeno«. I tu on obilatno navodi primjere pa na koncu zakljućuje: »Ako oduzmemo ova svojstva, koja karakterišu stil juridićki, u ostalome se odlikuju naši statuti mnogimi vrlinami zdrava, jezgrovita jezika, pak zato i jesu znatni u historiji naše književnosti kao riedak primjer prave narodne proze, što je imamo iz toga vremena, prije 15. vieka, uza glagolske i nekoje ćirićske listine.«²⁴

Takvim je zapažanjima, doduše, zapadao u kontradikciju s onim svojim shvaćanjima kojima je isticao zaostalost naših glagoljaša, njihovu nisku obrazovanost, iako je opet ponekad rado govorio o bogatstvu glagoljskih knjiga te o vještini hrvatskih crkvenih pisaca i prepisivaća. Tako je, na primjer, s jedne strane Jagić ćesto isticao kako je hrvatski elemenat, »istisnut iza svojeh obrazovanih krugova«, poslije raznih zabrana ćivio samo kod prostoga naroda na selu »i neulažaše u knjigu van na onom stiešnjenom prostoru, kud se je u prkos zabranam rimske stolice i protivljenju latinskoga sveštenstva održaó glagolizam i slo-

²² E. Hercigonja, op. cit., str. 409.

²³ *Djela V. Jagića*, IV, str. 304.

²⁴ Op. cit., str. 309—310.

vjenska liturgija».²⁵ Usprkos povoljnijim uvjetima za upotrebu glagoljice od polovine XIII st., Jagić tvrdi kako se rad glagoljaša »ne osnivaše ni na kakvoj školskoj nauci« pa su »hrvatski popovi, isključeni od svake nauke, već sada po dosta zaostajali u znanju za svojom latinskom braćom».²⁶ A upravo je takvo mišljenje ubrzo postalo podloga za shvaćanje o duhovnom siromaštvu glagoljaša te o literarno nevrijednim dometima njihovih tekstova. No u isto je vrijeme Jagić davao jasne nagovještaje kako bismo tim tekstovima morali prilaziti kao jezičnoj umjetnici, pa je samo nekoliko redaka poslije ranije navedenog citata primijetio kako bismo se morali diviti »bogatstvu knjiga te vještini i strpljivosti 'hrvatskih popova'« te kako »gdjekoji spomenici nisu samo velikim svršenstvom tehničkim pisani, već i liepimi slikami (miniaturami) ukrašeni, koje na čast služe umjetnosti i umnomu daru našega naroda».²⁷

Poslije objavljivanja prvog dijela svoje *Historije književnosti* Jagić se još intenzivnije počeo baviti istraživanjem srednjovjekovnih tekstova pristupajući im s primjermom filološkom akribijom. Kao rezultat tog truda on je 1868. objavio svoje *Priloge k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* te 1869. i 1871. *Ogledi stare hrvatske proze*.²⁸ Tu je komentirao veći broj važnih, dijelom i svjetovnih tekstova hrvatske srednjovjekovne književnosti. Takav je rad nastavio i poslije odlaska iz domovine, iako nas je, kako veli M. Kombol, »njegov odlazak iz Zagreba prikratio za mnogo plod na ovom području».²⁹

U radovima koje je objavio poslije prvog dijela svoje *Historije književnosti* on često, iako ponajviše usput, kao da upotpunjuje svoje spoznaje o pitanjima povijesnog pristupa literarnoj vrednoti. Tako on na početku svojih već spomenutih *Priloga k historiji književnosti* primjećuje kako »žalibog slovinski literarni historici s riedkimi iznimkama ... ne shvatiše jošter naučne ciene svoga predmeta, nego se jednako zabavljaju oko puke biografije i bibliografije, što doista puno vriedi kao gradja potrebita za literarnu historiju, ali to još nije prava literarna historija«. Ističe pri tome »sa najživljim natjecanjem nastoje današnje literarne historije zapadnih Evropljana oko starina, imenito oko poezije srednjega vijeka, nadajući se odatle dvojakoj dobiti: da objasne život i pravac duha čovječjega u ono davno i mračno do-

²⁵ Op. cit., str. 301.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Op. cit., str. 302.

²⁸ *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku«, IX, Zagreb 1868. str. 65—151. *Ogledi stare hrvatske proze*, »Starine«, I, 1869. i III, 1871.

²⁹ Uvodni dio M. Kombola (V. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, str. 9). Daljnje je tekstove Jagić objavio pod naslovom *Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovinskih rukopisa*, »Starine«, 5, 1873; 6, 1874; 9, 1877. i 10, 1878.

ba, ... drugo da pronadju izvore i osnove, na kojih su gradjena mnoga slavna djela književnosti zapadnoevropskih tečajem srednjega i na početku novoga vieka.«³⁰ Jagić već tada upotrebljava termin *srednji vijek*, koji će se poslije toga gotovo zaboraviti i ponovno afirmirati kod nas tek u novije vrijeme.

Pišući u spomenutom radu o tekstu *Cvijeta od kreposti* on se po prvi put konkretno susreće s hrvatskim srednjovjekovnim stihovima. Tu naime uspoređuje glagoljski i ćirilski tekst bratovštinske pjesme *Nu mislimo, bratjo, ča smo* iz XV. stoljeća te najprije zaključuje kako se radi o »fratarskom načinu« stihovanja, tj. o osebnostima anonimne crkvene poezije, a zatim, prema nekim pogreškama, primjećuje da se radi tek o prijepisu i da bi bilo vrijedno »da se na tu do sada još gotovo sa sviem nepoznatu našu duhovnu ili crkvenu poeziju što veća pažnja obrati.«³¹ Ali to Jagićevo upozorenje nije na žalost tako brzo iniciralo istraživanja hrvatskoga srednjovjekovnog poetskog blaga, jer će do takvih radnji proći i koje desetljeće.

U nastavku, sretan što svoje ranije slutnje o hrvatskim apokrifnim djelima, izrečene u *Historiji književnosti*, može sada potvrditi objavljivanjem novih tekstova, on je svjestan kako su bila kriva mišljenja prema kojima je hrvatsko-glagoljska književnost bila »ograničena na puke služabnike i časoslove«, jer se novopronađenim tekstovima dokazuje »da je u njih (glagoljaša, op. moja) zbilja živjelo, bar u literaturi, mnogo takovih apokrifna i priča, za koje smo do sada samo hipotezami izvodili da bi ih moglo bilo i među Hrvatima biti.«³² Poredbenom analizom, osobito sa slavenskim tekstovima, Jagić je došao do vrijednih zapažanja, kao što je na primjer ono da je »za ustanovljenje slovinškoga teksta (radi se o apokrifnom *Hoždenju Bogorodice po mukam*) naša hrvatska redakcija isto toliko potrebita staroruskoj ili srbskoj, koliko ove njoj«,³³ kao i to da je tekst glagoljskog *Rumanca trojskog* stariji od bugarskoga vatikanskog teksta.³⁴

U *Zaglavku* svoga rada Jagić posebno ističe kako su to *Prilozi* »k prvomu dielu« njegove historije književnosti i kako će oni »znatno osvijetliti peti odsjek prvoga diela« njegove »historije književnosti, za koji ne imadjaše do sada naša literatura gotovo nikakovih štampanih izvora, prem da su baš ovake stvari iz staroga doba naše književnosti najzanimljivije«. Iako se radi o relativno mladim rukopisima (*Petrisov zbornik* iz 1468. i *Libro od mnozijek razloga* iz 1520) on ističe kako su po ideji sve to »plodovi staroga doba, plodovi duhovnoga djetinjstva«, koji »ako i jesu najveće literarnohistorijske vrijednosti, kao poetski surogati

³⁰ *Prilozi k historiji književnosti...*, op. cit., str. 65–66.

³¹ Op. cit., str. 80.

³² Op. cit., str. 91–92.

³³ Op. cit., str. 118.

³⁴ Op. cit., str. 136.

svoga vremena i ogledalo tadašnjeg zanimanja književnih ljudi, pružit će ipak i za historiju našega jezika mnogo zlatno zrnce». ³⁵

Ovdje je Jagić i filolog, ali i nešto više od toga. Povijest književnosti smatra on tek dijelom povijesti duha jednog naroda. Zato, raspravljajući o rukopisima koje »rastavlja vrijeme, prostor i raznolikost slova«, on zapaža da u njima »vlada ipak jedan duh, i isti pravac duhovnoga života«. ³⁶

Nedostatak čvršćih literarnoteorijskih stajališta i adekvatne metodologije za analitički pristup pjesničkom djelu vjerojatno je postajalo kočnicom u razvoju i usavršavanju nekih Jagićevih izrazitih sposobnosti, prije svega njegova smisla za uočavanje bitnih obilježja literarne tvorevine kao autonomne cjeline i kao dijela jedne jedinstvene nacionalne književnosti. Ipak, on se i dalje bavio proučavanjem nekih važnijih odsjeka hrvatske književnosti starijeg razdoblja. Tako je nastao i njegov rad *Trubaduri i najstariji hrvatski lirici*, koji je objavio već godine 1869. i u kojemu je deklarativno prihvatio neke suvremene teorijske tendencije kao što je bio. historijsko-genetički pristup. ³⁷ Ali držeći da su Šiško i Džore prvi hrvatski ljubavni pjesnici, on im uzore nalazi samo u narodnoj pjesmi i u talijanskim sljedbenicima trubadura i Petrarke. Nije naime pomišljao da bi tako izgrađeni pjesnici morali imati i svoje domaće prethodnike. Takve prethodnike on vidi samo na području stiha dvanaesterca, koji se ranije javlja u anonimnoj religioznoj poeziji, a ne i na području tematike. To je mišljenje zadržao i u svome radu o dvanaesteru koji je objavio 1893, ³⁸ jer u kratkom osvrtu na upravo objavljeno Jirečekovo otkriće grupa dvanaesteraca iz 1430, koji su nađeni na rubu jedne dubrovačke carinske knjige, on jedino primjećuje kako to potvrđuje njegovu ranije izrečenu misao da se dvanaesterom kod nas moralo pjevati i prije Menčetića i Držića. No uza sve to Jagićeva su zapažanja bila vrijedna kao poticaj da se, ako ne sustavnije, a ono intenzivnije počinu istraživati tekstovi hrvatske poezije najranijega razdoblja.

Iako se za svoga daljnijega boravka u inozemstvu, zaokupljen širokim područjem slavenske filologije, Jagić stalno bavio poviješću, ličnostima i tekstovima starije hrvatske književnosti, njegov je rad na pitanjima hrvatskoga književnog srednjovjekovlja,

³⁵ Op. cit., str. 148.

³⁶ Op. cit., str. 149.

³⁷ *Trubaduri i najstariji hrvatski lirici*, Rad JAZU, 9, 1869, str. 202—233.

³⁸ *Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpskohrvatskih) pjesnika u Dalmaciji. Izabrani kraći spisi*, Zagreb 1948, str. 318—337 (posebni otisak iz Izvjestij Otdelenija ruskoga jazyka i slovesnosti I, Akademii nauk, T. 1. [1896 g.], knj. 3, str. 439—466). V. taj Jagićev rad i u knjizi V. Jagić, *Rasprave, članci i sjećanja*, op. cit., str. 302—324.

pogotovu s obzirom na uočavanje i isticanje literarno-umjetničkih vrijednosti, sve više gubio na intenzitetu. Doduše, u okviru pojačanog interesa za proučavanje i objavljivanje slavenskih glagoljskih i ćirilskih spomenika, on je u to doba priredio i objavio nekoliko značajnih hrvatskih tekstova (npr. *Vinodolski zakon* 1880, *Poljički statut* 1890, *Hrvojev misal* 1891), ali je svoj filološki pristup sve više svodio na užu problematiku jezika i pisma. Takav svoj interes kao da je najbolje izrazio u početnoj rečenici svog rada o Grškovićeve odlomku glagoljskog apostola: »Ni o što ne može se tako zgodno mjeriti napredak slovenske filologije od nazad sto godina, kao o pitanje o slovenskom pismu, napose o postanju glagoljice.«³⁹ U vezi s tim on je potkrepljivao mišljenje da na naziv hrvatskoga pisma nema pravo samo uglata već i obla glagoljica.⁴⁰

Baveći se proučavanjem slavenske filološke problematike u najširem smislu, prateći preko svog »Archiva für slavische Philologie« i kritički prikazujući gotovo sve što se iz tog područja objavljivalo, Jagić je svojim daljnjim prilozima iz najstarije hrvatske književnosti pridonosio uglavnom proučavanju hrvatskog glagolizma, koje se bilo razmahalo krajem XIX. i početkom XX. st. na primjer radovima Rudolfa Strohal, Josipa Vajsa, posebno Ivana Milčetića, koji je 1911. objavio svoju bogatu bibliografiju.⁴¹ Dok su dakle glagoljski spomenici bili smatrani i jedinim vrijednim tekstovima najstarijeg razdoblja hrvatske književnosti, Jagić je dugo vrijeme slovio kao najkompletniji i najizgrađeniji poznavalac te problematike.

Smatrajući ga »u učenom svijetu najpozvanijim« za to razdoblje, Jagić je bio zamoljen od Matice hrvatske kao izdavača i od Branka Vodnika kao autora da za *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb 1913) sastavi prikaz razvoja hrvatske književnosti do humanizma i renesanse. S obzirom na nedovoljno poznavanje građe to je za Vodnika bio i »najteži period iz povijesti naše književnosti.«⁴² Ali jedan od razloga što se Vodnik nije prihvaćao obrade tog razdoblja bit će i u tome što se, prema načinu kako su dotada u našoj znanosti bili tretirani, hrvatski glagoljski tekstovi nisu ni uzimali kao književno-umjetničke tvorevine. U to

³⁹ V. Jagić, *Grškovićeve odlomak glagoljskog apostola*, »Starine«, 26, Zagreb 1893, str. 33.

⁴⁰ Op. cit., str. 34.

⁴¹ I. Milčetić, *Hrvatska glagolska bibliografija*, Djela JAZU 30, Zagreb 1911.

⁴² B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. Knj. I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti*. Zagreb 1913. Predgovor, str. 5. O Vodnikovim pogledima na pisanje književne povijesti v. u njegovu radu *Metodologija hrvatsko-srpske književne historiografije*. Priredila Vida Flaker. Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, God. IV, Br. 1(7), Zagreb 1978, str. 17—99.

su se vrijeme još uvijek isticale samo njihove jezične i kulturološke vrijednosti. Iako je bio najpozvaniji, posebno po širini svoga gledanja i pristupa, ni Jagić u svom prikazu pod nazivom »Hrvatska glagolska književnost«⁴³ nije hrvatskim glagoljskim tekstovima prilazio drugačije. Dok je u ranijoj fazi bavljenja tom građom često isticao kako i ti počeci pisanja na narodnom jeziku pripadaju jednom jedinstvenom narodnom duhu, kako ni ti tekstovi nisu bez pjesničkih vrednota, u svom sintetičkom prikazu »glagolske književnosti« Jagić obrađuje »hrvatski glagolizam u najširem značenju ove riječi«. »Pod hrvatskim glagolizmom ne mislimo samo na crkvu, na obavljanje službe Božje jezikom slovenskim, po knjigama pisanim glagoljskim slovima, i ako je time glagoljaštvo otpočelo, već imamo na umu razvitak narodnog jezika s glagoljskim pismom za sve književne i društvene potrebe, što je javnomu životu davalo slovensko obilježje,«⁴⁴ piše Jagić u uvodnom dijelu i tako se opredjeljuje za obradu glagolizma kao pojave same za sebe. Zato on i obrađuje glagolizam prateći ga, nezvano za razvoj hrvatske književnosti, od početaka pa do kraja XIX. stoljeća.

Ističući još jednom mišljenje o materijalnom i intelektualnom siromaštvu glagoljaša Jagić u svom prikazu navodi primjer fra Šimuna Klemenovića koji je priznavao da nije ni »pisac ni pod piscem pisac« kao što je i njegov sljedbenik Šimun Glavić govorio: »ni se učili pisati ni pri meštru stah«.⁴⁵ Zato i zaključuje kako »hrvatski pismeni ljudi onog vremena, koji većinom nisu znali dobro ni latinskoga ni talijanskog jezika, ostavljeni sami sebi, bez više nauke i obrazovanja, ogreznuše u uskom horizontu sredovječnog znanja«.⁴⁶ Suvremena istraživanja opovrgnut će takva apriorna stajališta,⁴⁷ ali Jagićevo gubljenje sluha za neke poetske vrijednosti hrvatskih glagoljskih tekstova iz srednjovjekovnog razdoblja bit će jednim dijelom odraz tadašnjeg stanja znanosti u proučavanju hrvatskog glagolizma, a drugim dijelom rezultat njegove orijentacije slavenskoj filološkoj problematici. Vjerojatno će pod Jagićevim utjecajem dugo vrijeme hrvatska srednjovjekovna književnost biti shvaćena kao glagoljsko razdoblje u hrvatskoj književnosti, dakle više kao razdoblje pismene, a

⁴³ Jagićevo poglavlje pod naslovom *Hrvatska glagolska književnost* nalazi se u Vodnikovoj *Povijesti* na str. 9—60, u dijelu koji je Vodnik nazvao I. doba, a odnosi se na predrenesansno razdoblje, tj. razdoblje srednjeg vijeka. Zato mu je Vodnik dodao i svoje poglavlje *Crkvena prikazanja*, str. 60—64.

⁴⁴ V. Jagić, op. cit., str. 9—10.

⁴⁵ Op. cit., str. 25.

⁴⁶ Op. cit., str. 32.

⁴⁷ V. npr. E. Hercigonja, *Društveni i gospodarski okviri hrvatskog glagoljaštva od 12. do polovice 16. stoljeća*, »Croatica«, II, 2, Zagreb 1971, str. 7—100.

manje književne djelatnosti. Tek će Franjo Fancev od tridesetih godina ovog stoljeća isticati i vrijednost hrvatskih latiničkih tekstova srednjega vijeka, a tek će Mihovil Kombol kao neodvojiv dio hrvatske književnosti unijeti bogatu latinsku baštinu. Od hrestomatije Vjekoslava Štefanića 1969. konačno će se za to najranije razdoblje afirmirati i termin »srednjovjekovna književnost«.⁴⁸

Bez obzira na sve rečeno Jagićevo je poglavlje u Vodnikovoj *Povijesti* u svoje vrijeme bilo najbolji pregled razvoja hrvatskog glagolizma.⁴⁹ Predstavljalo je ono osebujan prilog, pisan od znalca koji je materiju poznao i u pojedinostima i u cjelini. Njegova periodizacija glagolizma na razvojne faze, kojoj je osnovu zacrtao već 1864. u *Primjerima*, prihvaća se u svojim temeljnim crtama i danas.⁵⁰

Što se tiče Jagićeva sveukupnog prinosa proučavanju srednjovjekovne epohe hrvatske književnosti, on je bogat i raznolik, od kritičkog izdavanja tekstova do sintetskih radova. Posebno treba istaknuti njegov smisao da i u nekima od najranijih spomenika hrvatske pismenosti i književnosti zapazi neke literarne i pjesničke vrijednosti, da razlikuje suhoparnu prozu od one koja u sebi krije neke emotivne, dramske i estetske osobitosti. Sve te Jagićeve crte treba istaknuti i zato što je on takva zapažanja iznosio u vrijeme kad je sam obavljao i mnoge poslove predradnji (pronalaženje i proučavanje rukopisa, objavljivanje tekstova itd.). A što je još potrebnije naglasiti, te je osobitosti izgrađena literarnog povjesničara Jagić pokazivao u doba kad se obrađivanje književnosti svodilo uglavnom na nizanje biografskih i bibliografskih podataka.

⁴⁸ F. Fancev, *Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14 i 15 v. i njihov odnos prema crkvenoslovenskoj književnosti glagolske crkve. Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir*, Djela JAZU, knj. 31, Zagreb 1934, str. I-CXV. M. Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do Preporoda*, Zagreb 1945, II. izd. 1961. V. Štefanić, op. cit.

⁴⁹ Po širini pristupa neće Jagića dostići ni R. Strohal koji je malo poslije objavio svoju monografiju *Hrvatska glagolska knjiga*, Zagreb 1915.

⁵⁰ Usp. npr. periodizaciju hrvatske književnosti srednjega vijeka kako je daje E. Hercigonja u svojoj *Srednjovjekovnoj književnosti*, str. 29—30.

ZUSAMMENFASSUNG
JAGIĆ'S STUDIUM DER KROATISCHEN LITERATUR
DES MITTELALTERS

Schon in seinen früheren Arbeiten hat Jagić Interesse an der ästhetischen Bewertung der ältesten Werke der kroatischen Literatur gezeigt, obwohl er es wegen seiner vielfältigen Beschäftigung mit anderen Problemen nicht besonders pflegen konnte.

Jagić behandelte das Mittelalter in der kroatischen Literatur als selbständige Epoche. Da er in einer Zeit arbeitete, in der der biographisch — bibliographische Ansatz vorherrschte, bemühte er sich (z. B. in der Bewertung Ljubić's *Literaturgeschichte* 1864) alte Texte im Lichte des »Seelenlebens unseres Volkes« darzustellen. Um eine Lücke in der kroatischen Literaturwissenschaft zu schliessen, veröffentlichte Jagić 1867 seine *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* (Geschichte der Literatur des kroatischen und serbischen Volkes, Bd. I). Er betrachtete die Literaturgeschichte als Teil der Geschichte und der Entwicklung der Kultur und der Seele eines Volkes. In dieser Arbeit stellt der Autor die Qualitäten und die Reife der Jagić'schen Werturteile heraus, indem er Beispiele aus dessen literarisch-ästhetischen Bemerkungen in kroatischen mittelalterlichen Texten, ja sogar in historischen und juristischen Schriftstücken anführt, was ihn in die Nähe der Resultate zeitgenössischer Analysen bringt. Jagić hat als einer der ersten in der kroatischen Literaturgeschichte darauf aufmerksam gemacht, daß man auch dem kroatischen mittelalterlichen Versmaß besondere Aufmerksamkeit schenken sollte.

Eine der letzten Arbeiten Jagić's über die kroatische Literatur des Mittelalters ist sein Aufsatz *Hrvatska glagolska književnost* (Kroatische glagolitische Literatur) in Vodnik's *Povijest hrvatske književnosti* (Geschichte der kroatischen Literatur, 1913), jedoch stand er hier schon unter dem Einfluß der Auffassung des kroatischen Glagolitismus als besonderem Kultur- und Sprachphänomen und zeigte kein besonderes Interesse an einer literarisch-ästhetischen Bewertung.